

Огляд чинного застосування норм щодо права на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою

ЗМІСТ

1	ВСТУП	2
2	Законодавчі підстави щодо обмеження права на альтернативну (невійськову) службу в умовах воєнного стану	2
3	Механізм реалізації права на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації	3
4	Право на проходження альтернативної (невійськової) служби в контексті вступу України до Європейського Союзу	5
5	Поточне застосування норм щодо права на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою — практика місцевих державних адміністрацій	7
6	Інформація від ОДА та РДА щодо кількості заяв громадян щодо проходження альтернативної служби	7
7	Відомості від релігійних організацій щодо кількості віруючих осіб, які претендують на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою	9
8	Інформація від Уповноваженого щодо кількості звернень громадян про порушення права на проходження альтернативної служби	9
9	Інформація від Державної судової адміністрації України щодо обвинувальних та виправдувальних судових вироків за ст. 336 ККУ	10
10	Інформація ДЕСС щодо судових рішень за статтею 336 ККУ	11
11	Відомості, надані релігійними організаціями, щодо кількості засуджених за 336 ККУ	14
12	Впровадження контрзаходів щодо виявлених втручань у здійснення права на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою	15
13	ВИСНОВКИ	17

ВСТУП

У статті 1 Конституції України зазначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Право на свободу світогляду і віросповідання разом з іншими фундаментальними правами і свободами є основою створення та функціонування демократичного суспільства (абзац п'ятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 08 вересня 2016 р. № 6-рп/2016).

Відповідно до частини першої статті 35 Конституції України кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

Другим реченням частини четвертої статті 35 Конституції України прямо визначено, що, у разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Таким чином конституційне право на свободу світогляду і віросповідання охоплює право на альтернативну (невійськову) службу. Кожний громадянин України, виконання військового обов'язку яким суперечить його релігійним переконанням, має право на заміну свого військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою. Водночас держава зобов'язана забезпечити реалізацію цього права.

1. Щодо обмеження права на альтернативну (невійськову) службу в умовах воєнного стану зазначаємо, що згідно з частиною першою статті 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Частиною другою статті 64 Конституції України визначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Організаційно-правові засади проходження альтернативної (невійськової) служби безпосередньо визначені Законом України від 12 грудня 1991 р. № 1975—XII «Про альтернативну (невійськову) службу» (далі — Закон № 1975), у частині другій статті 1 якого зазначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень.

Однак зауважуємо, що вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану можуть бути обмежені у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану, визначено пунктом 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102—IX.

Підкреслюємо, що право на свободу світогляду і віросповідання, передбачене статтею 35 Конституції України, не зазначене у пункті 3 Указу. З огляду на це, хоча обмеження права на альтернативну (невійськову) службу і можуть встановлюватися в умовах воєнного стану, Президент України не визначив можливості встановити обмеження права на свободу світогляду і віросповідання. Тому жодних обмежень

щодо реалізації громадянами права на альтернативну (невійськову) службу наразі немає.

Такий підхід відповідає міжнародному праву, зокрема пункту 2 статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, згідно з яким надзвичайне становище в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, не може бути підставою для відступу від статті 18 цього Пакту, якою закріплено право на свободу совісті і релігії.

2. Щодо механізму реалізації права на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації повідомляємо, що відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їхні посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Частиною другою статті 3 Конституції України визначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Згідно зі статтею 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується.

В абзаці другому підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 08 вересня 2016 р. № 6-рп/2016 зазначено, що *пряма дія норм Конституції України означає, що ці норми застосовуються безпосередньо*. Законами України та іншими нормативно-правовими актами можна лише розвивати конституційні норми, а не змінювати їх зміст. *Закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються лише у частині, що не суперечить Конституції України*.

Відповідно до Закону № 1975 (наприклад, частина перша статті 1, частина перша статті 4) альтернативна (невійськова) служба запроваджується замість проходження одного виду військової служби — строкової.

Однак відповідна норма частини четвертої статті 35 Конституції України стосується виконання військового обов'язку в цілому. Тобто альтернативна (невійськова) служба має запроваджуватись замість проходження *всіх* видів військової служби, а не лише строкової. Іншими словами громадянам має бути забезпечена можливість заміни проходження будь-якого виду військової служби альтернативною (невійськовою) службою.

Частиною шостою статті 2 Закону України від 25 березня 1992 р. № 2232—XII «Про військовий обов'язок і військову службу» (далі — Закон № 2232) із змінами, внесеними Законом України від 11 квітня 2024 р. № 3633—IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» (далі — Закон № 3633), передбачено вісім видів військової служби, серед яких немає строкової військової служби:

- 1) базова військова служба;
- 2) військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період;

- 3) військова служба за контрактом осіб рядового складу;
- 4) військова служба за контрактом осіб сержантського і старшинського складу;
- 5) військова служба (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів та закладів вищої освіти, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки (далі - вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти), а також закладів фахової передвищої військової освіти;
- 6) військова служба за контрактом осіб офіцерського складу;
- 7) військова служба за призовом осіб офіцерського складу;
- 8) військова служба за призовом осіб із числа резервістів в особливий період.

Таким чином наразі існує подвійна колізія норм права:

- протиріччя між нормами права у Законі № 1975 та Законі № 2232;
- невідповідність між нормою частини четвертої статті 35 Конституції України та нормами Закону № 1975.

Відповідно до абзацу другого підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 18 червня 2020 р. № 5-р(П)/2020 принцип верховенства права (правовладдя) вимагає суддівської дії у ситуаціях, коли співіснують суперечливі норми одного ієрархічного рівня.

Водночас наразі в Україні спостерігається відсутність єдиної судової практики стосовно ухвалення рішень щодо права осіб на проходження альтернативної служби під час воєнного стану.

Так, постановою Верховного Суду від 15.04.2025 року (справа № 573/406/24) зазначено, що мобілізація з боку держави України є єдинонеобхідним та невідкладним заходом для запобігання агресії іншої держави; під час мобілізації військовозобов'язаних можливість проходження альтернативної служби виключається, оскільки сама по собі мобілізація має на меті не просто несення військової служби, а захист Батьківщини від військового вторгнення іншої держави. У час, коли Україна здійснює самооборону, коли існування самої держави є під загрозою, кожен громадянин України повинен усвідомлювати необхідність пошуку балансу між потребами держави і інтересами самого громадянина. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) неодноразово зазначав щодо необхідності врахування «особливої суспільної потреби» і «пропорційно переслідуваної законної мети» у випадках, пов'язаних із необхідністю виконання певного обов'язку і свободою віросповідання. Суд вважає, що існування особливої суспільної потреби є очевидним, оскільки Україна веде оборонну війну, а не агресивну. «На переконання Суду, перебування держави у правовому режимі воєнного стану є вагомим причиною, щоб вести мову про необхідність виконання військового обов'язку усіма громадянами України».

Разом із тим зазначаємо про постанову Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.10.2025 року у справі № 573/838/24 (далі — постанова від 27.10.2025). Відповідно до її ухвали релігійні переконання не можуть бути підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі її ухилення від мобілізації у значенні ст. 336 Кримінального кодексу України (ухилення від призову на військову службу під час мобілізації). Водночас у постанові від 27.10.2025 зазначено, що законодавчо впроваджена неможливість відмови від військової служби через переконання означає, що таке обмеження має застосовуватися пропорційно до мети, що переслідується, навіть під час захисту Вітчизни від агресії. Тобто в умовах широкомасштабної агресії, яка загрожує самому існуванню нації,

держава має право обмежувати право на свободу віросповідання. Захист нації є легітимною метою, що переважає індивідуальне право на відмову від служби. Таким чином, щирі та глибокі релігійні переконання не дають права повністю уникнути мобілізації. Водночас Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі — Об'єднана палата) зауважила: хоча особа має бути призвана, держава повинна враховувати її переконання під час проходження служби. Призов за мобілізацією може зумовлювати виконання військового обов'язку небойового характеру, що не потребує носіння та використання зброї (ремонт техніки, вивезення поранених, будівництво укріплень тощо).

З огляду на помітну кількість кримінальних проваджень щодо громадян, які відмовляються від виконання військового обов'язку з мотивів релігійних переконань, а також на відсутність уніфікованої судової практики розгляд справ такого типу постав перед Конституційним Судом України (справи за конституційними скаргами Алексеєнка В. В., Івануценка С. В. та Зелінського Д.Б. щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів Закону № 1975). Наразі Конституційним Судом України рішення у цих справах не винесено, як і не здійснено окремого тлумачення статті 35 Конституції, на яке б, як на норму права, у подальшому змогли покладатися суди загальної юрисдикції під час винесення вироків у справах щодо відмови від проходження військової служби з мотивів релігійних переконань до прийняття змін до Закону № 1975.

Водночас постанова від 27.10.2025 Об'єднаної палати є цілком суголосною Висновку Європейської комісії за демократію через право (Венеційської комісії) № 1219/2024 від 18 березня 2025 року «Україна - Юридичний висновок *amicus curiae* щодо альтернативної невійськової служби» (CDL-AD(2025)006, *Ukraine - Amicus curiae brief on alternative (non-military) service*), який було надано на запит Конституційного Суду України (далі — Висновок Венеційської комісії).

У п. 72 Висновку Венеційської комісії зазначено: Венеційська комісія вбачає, що за жодних обставин сумлінний відмовник від військової служби не може бути зобов'язаний носити або використовувати зброю, навіть для самооборони країни.

Вказаним підтверджується зобов'язання держави не застосовувати обов'язок щодо носіння або використання зброї, навіть для самооборони країни, до сумлінних відмовників — осіб, які мають релігійні переконання, несумісні із носінням чи використанням зброї. Іншими словами, призов на військову службу під час мобілізації автоматично не скасовує права на сумлінну відмову від носіння або використання зброї. Водночас призов за мобілізацією може зумовлювати виконання військового обов'язку небойового характеру, що не потребує носіння та використання зброї.

Одним із важливих підсумків у Висновку Венеційської комісії є визнання того, що міжнародним стандартом щодо сумлінної відмови є можливість для держави вимагати певного рівня обґрунтування дійсності переконання, зокрема релігійного. Легітимна можливість для держави мати певні межі розсуду (*margin of appreciation*) є ключовим механізмом в запобіганні зловживанням особами правом на сумлінну заміну виконання військового обов'язку виконанням конституційного обов'язку без носіння та використання зброї (див. п. 71 Висновку Венеційської комісії), що є особливо важливим під час дії правового режиму воєнного стану задля захисту Вітчизни від агресії.

3. Питання законодавчого врегулювання забезпечення права на проходження громадянами альтернативної (невійськової) служби актуалізувалося в контексті триваючого переговорного процесу, пов'язаного із вступом України до Європейського

Союзу. У прийнятій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.05.2025 року № 475-р Дорожній карті за сферою «Верховенство права» (переговорний розділ 23 «Судова влада та основоположні права»), у розділі 3.3 наявний захід «Розроблення та прийняття закону щодо забезпечення права на проходження альтернативної служби під час воєнного стану, на особливий період» (виконавці: ДЕСС, Верховна Рада України, Міноборони, Мінсоцполітики, Мін'юст, Уповноважений, СБУ).

Розпорядженнями Прем'єр-міністра України від 19.06.2025 № 19515/0/1-25 (Д.Шмигаль) та від 28.10.2025 № 14283/18/1-25 (Ю.Свириденко) Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України визначено головним виконавцем з виконання завдання опрацювання питання щодо удосконалення законодавчого регулювання реалізації військовозобов'язаними громадянами України права на заміну виконання військового обов'язку в умовах воєнного стану альтернативною (невійськовою) службою та відповідно продовжити роботу стосовно розроблення в установленому порядку законопроекту щодо забезпечення права на проходження альтернативної служби під час воєнного стану, на особливий період.

Визначення Мінекономіки головним виконавцем завдання із розроблення цього законопроекту є важливим кроком України на шляху до виконання заходу Дорожньої карти у сфері основоположних прав. Адже саме що повноважень цього міністерства належать питання зайнятості та забезпечення трудовими ресурсами.

Альтернативна ж служба під час мобілізації, передовсім, має регламентуватися новим порядком її проходження (на відміну від мирного часу).

Також мають бути нормативно-правовим чином визначені відносини між особою-альтернативником та організацією, установою, підприємством, де відбуватиметься виконання нею конституційного обов'язку із захисту Вітчизни, але без використання зброї, порядок отримання грошового забезпечення компенсації за виконання такої служби — аналогічно до базового грошового забезпечення військовослужбовців відповідної категорії, з індексацією та доплатами за особливі умови/складність завдань, які виконують конституційний обов'язок із захисту Батьківщини зі зброєю в руках.

Крім того, важливими є:

- визначення державних органів, установ, організацій, відповідальних за здійснення контролю за проходженням альтернативної служби та ведення обліку осіб, щодо яких прийнято рішення про проходження альтернативної служби або ж створення окремого незалежного органу виконавчої влади, відповідального за формування та реалізацію державної політики в сфері проходження альтернативної (невійськової) служби;
- визначення переліку підприємств, установ, організацій, які мають потребу в людських ресурсах, і до яких можуть бути направлені особи, щодо яких прийнято рішення про проходження альтернативної служби;
- визначення строку проходження альтернативної служби під час воєнного стану;
- визначення соціально-правового статусу осіб, направлених на проходження альтернативної служби, а також розширення переліку робіт, які можуть виконувати такі особи;
- запровадження електронних сервісів та єдиної платформи альтернативної служби. Однією з можливостей такого сервісу міг би стати самостійний вибір

місця служби з опублікованих варіантів (з урахуванням компетенцій особи та пріоритетів держави), що підвищувало би мотивацію та дало змогу максимально використати професійний потенціал, навички й інтереси особи-альтернативника; – можливість застосування до осіб, які мають право на альтернативну службу, Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 № 753.

4. Стосовно поточного застосування норм щодо права на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою варто зазначити про таке.

Законом № 1975 передбачено, що контроль за організацією альтернативної служби здійснюють місцеві державні адміністрації, а за додержанням законодавства про працю під час проходження альтернативної служби — власники підприємств, а також центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю.

Таким чином, при окремих місцевих державних адміністраціях (міських, районних, обласних) після початку повномасштабного російського вторгнення 24.02.2022 продовжували діяти регіональні комісії з питань проходження альтернативної служби, яка розпочалася іще до початку повномасштабного вторгнення. По сьогодні ці комісії продовжують розгляд заяв громадян щодо можливості проходження такої служби під час воєнного стану.

Однак процедуру направлення місцевими державними адміністраціями громадян на альтернативну (невійськову) службу призупинено відповідно до ст. 1 Закону № 1975, Закону України від 12 травня 2015 року № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» та Указу у зв'язку із уведенням в Україні воєнного стану.

Разом із тим до місцевих державних адміністрацій продовжують надходити на розгляд заяви громадян щодо можливості проходження ними альтернативної служби під час воєнного стану.

4.1. ДЕСС отримала інформацію щодо кількості звернень громадян стосовно можливості проходження альтернативної служби, що надійшли на розгляд до обласних державних адміністрацій (військових адміністрацій), а також районних державних адміністрацій, за період із 24.02.2022 по теперішній час.

І. Інформація від ОДА щодо кількості заяв, поданих громадянами,
за період від 24.02.2022 на поточний час
щодо проходження альтернативної служби

Обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	Кількість заяв
1. Вінницька обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	512
2. Волинська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	264
3. Дніпропетровська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	506

4. Донецька обласна державна адміністрація (військова адміністрація) Покровська РДА	1
5. Житомирська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	154
6. Закарпатська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	X (призупинено)
7. Запорізька обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	64
8. Івано-Франківська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	524
9. Київська міська державна адміністрація (військова адміністрація)	683
10. Київська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	324
11. Кіровоградська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	41 (з них 6 раніше проходили а/с)
12. Львівська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	466
13. Луганська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	X (не надходило)
14. Миколаївська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	92
15. Одеська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	357
16. Полтавська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	253
17. Рівненська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	411
18. Сумська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	187
19. Тернопільська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	291
20. Харківська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	126
21. Херсонська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	26
22. Хмельницька обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	X (не надходило)

23.Черкаська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	106
24.Чернівецька обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	251
25.Чернігівська обласна державна адміністрація (військова адміністрація)	62
РАЗОМ:	5 235

4.2. Також ДЕСС звернулася до релігійних об'єднань України, які або: входять до Переліку релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 р. № 2066);

здійснювали комунікацію з ДЕСС стосовно порушення прав їхніх віруючих щодо виконання ними військового обов'язку усупереч їхнім релігійним переконанням — із використанням зброї.

У результаті було отримано інформацію щодо орієнтовної кількості віруючих осіб, які претендують на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою.

II. Відомості від релігійних організацій щодо кількості віруючих осіб, які претендують на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою

Релігійна організація, до якої було надіслано запит ДЕСС	Кількість осіб
Українське Об'єднання Буддистів Школи Карма Каг'ю	70
«Центр громад свідомості Крішни в Україні»	1 500
«Український центр об'єднаної Церкви християн віри євангельської»	5 000
Всеукраїнський Союз Церков євангельських християн-баптистів	— ¹
Об'єднання «Братство незалежних церков і місій євангельських християн-баптистів України»	750
«Релігійний Центр Свідків Єгови в Україні»	20 000
Українська Уніонна Конференція Церкви Адвентистів Сьомого Дня в Україні	4 768
Українська Церква Християн Віри Євангельської	5 300
РАЗОМ:	37 388

4.3. Також ДЕСС звернулася до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини із проханням надати інформацію за роками щодо кількості звернень, які

¹ У робочій комунікації з'ясовано, що ВСЦ ЄХБ не має суворої догматичної заборони для віруючих брати до рук зброю та залишає вирішення питання щодо відмови від використання зброї для захисту Вітчизни на совість віруючих.

надходили до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 24.02.2022 стосовно порушення права на проходження громадянами альтернативної (невійськової) служби у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями.

III. Інформація від Уповноваженого щодо кількості звернень громадян про порушення права на проходження альтернативної служби

За період з 24.02.2022 по 04.12.2025 обліковано **2395** таких звернень, а саме:

- за період з 24.02.2022 по 31.12.2022 – 2 звернення;
- за період з 01.01.2023 по 31.12.2023 – 12 звернень;
- за період з 01.01.2024 по 31.12.2024 – 706 звернень;
- за період з 01.01.2025 по 04.12.2025 – 1675 звернень.

За результатами отриманої від Секретаріату Уповноваженого інформації варто зазначити, що статистика, необхідна для виконання завдання, визначеного пунктом 1 доручення, свідчить про збільшення кількості звернень від громадян щодо порушення їхнього права на проходження альтернативної служби. Однак не є репрезентативною в частині приналежності цих громадян до тієї чи іншої релігійної організації.

Таким чином, отримані відомості можна використати частково. Так, вони свідчать про експоненціальне зростання кількості запитів на альтернативну службу: від поодиноких випадків у 2022 році до понад півтори тисячі у 2025-му. Водночас через ймовірну відсутність у короткому змісті реєстраційної форми відомостей про віросповідну приналежність заявника (наприклад, «Свідок Єгови» чи «адвентист»), її точне встановлення та членство особи в тій чи іншій релігійній організації потребуватиме аналізу повного тексту кожного з 2395 листів, а не лише метаданих системи. Крім того, статистика відображає лише факт подання запиту, а не результат його розгляду чи правомірність підстав для подання, зокрема наявність відомостей на підтвердження щирості та послідовності релігійних переконань.

Разом із тим, різке зростання кількості звернень громадян щодо альтернативної служби у 2024–2025 роках є відображенням суспільної реакції на зміни у законодавстві про мобілізацію. Так, унаслідок квітневих змін 2024 року до низки законів, зокрема Закону № 2232, строкова військова служба в Україні наразі відсутня. Альтернативна служба запроваджувалася ж тільки замість строкової військової. Отже, спершу право на проходження альтернативної служби необхідно надати через створення відповідної законодавчої бази. Також Законом № 2232 було скасовано статус «обмежено придатний». Таким чином військовозобов'язані особи, зокрема й віруючі, зобов'язувалися пройти повторний медичний огляд військово-лікарською комісією. Багато віруючих, які за станом здоров'я раніше могли розраховувати на небойові посади (тилові, ремонтні), отримали статус «придатний». Що, своєю чергою, спричинило апелювання до захисту їх конституційного права на альтернативну службу.

Зростання у 2025 році кількості звернень пояснюється ще й тим, що саме в цей період завершилися перехідні етапи оновлення даних, і почалася масова розсилка територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки повісток за оновленими списками. Віруючі, які отримали повістки у 2025 році, опинилися в ситуації, за якої право на альтернативну службу залишилося задекларованим у Конституції України, однак повністю втратило механізм реалізації під час мобілізації, що й призвело до зростання запитів для розв'язання законодавчої неврегульованості.

4.4. 30.10.2025 та 17.03.2026 ДЕСС звернулася до Державної судової адміністрації України (ДСА України) стосовно отримання інформації щодо обвинувальних та виправдувальних судових вироків, що набрали законної сили (за період від 24.02.2022 до поточного моменту), за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із ухиленням від призову на військову службу під час мобілізації (стаття 336 Кримінального кодексу України), вчинених з мотивів релігійних та світоглядних переконань.

На запити ДЕСС ДСА України надала відомості щодо обвинувальних судових вироків, що набрали законної сили в період 2022-2025 роки.

IV. Інформація від Державної судової адміністрації України щодо обвинувальних та виправдувальних судових вироків за ст. 336 ККУ

За статтею 336 ККУ в **2022** році було засуджено **1 886** осіб, в **2023** - **930** осіб, в **2024** році - **618** осіб, у **2025** році – **377** осіб. Разом — **3811**.

Вибірка не є репрезентативною, дані є узагальненими та не містять відомостей щодо представників релігійних організацій, оскільки запитувана інформація у звітності судів окремо не ведеться.

4.5. Також ДЕСС було здійснено аналіз судових рішень за статтею 336 ККУ на підставі відкритих даних Єдиного державного реєстру судових рішень за період від 24.02.2022 станом на 31.12.2025. Судові рішення сформовано за критерієм наявності релігійної складової у судових вироках (належності особи до релігійної організації, декларування особою наявності релігійний чи інших, зокрема пацифістських, переконань).

V. Інформація, підготовлена ДЕСС, щодо судових рішень за статтею 336 ККУ (від 24.02.2022 станом на 31.12.2025)

Загальна кількість — **132** вироки (набрали і не набрали законної сили, обвинувальні та виправдувальні).

З них:

обвинувальні вироки — 126;

виправдувальні вироки — 6. З них 1 переглянуто в апеляції, скасовано. Набрав чинності як обвинувальний. 5 вироків не набрали законної сили.

Із 126 обвинувальних вироків:

56 — у справах, де обвинувачені посилалися на віровчення Свідків Єгови;

12 — у справах, де обвинувачені посилалися на віровчення євангельських християн-баптистів;

4 — у справах, де обвинувачені посилалися на віровчення Української уніонної конференції церкви адвентистів сьомого дня;

8 — у справах, де обвинувачені посилалися на віровчення, пов'язане із християнами віри євангельської.

Окрему групу становлять справи, пов'язані з іншими конфесійними напрямками та світоглядними переконаннями, зокрема:

1 — буддизм;

4 — православ'я;

38 — не належали до жодної зареєстрованої релігійної організації, однак декларували індивідуалістичні релігійні переконання пацифістського спрямування.

Окремо варто зазначити щодо кількісних даних стосовно вироків упродовж 2022 — 2025, **які набрали законної сили**. Їх загальна кількість становить **57**.

Із них кількість судових вироків щодо послідовників віровчення Свідків Єгови, конфесійна приналежність яких як фактично підтверджена, так і заґрунтована на декларативній самоідентифікації, становить **12**.

До числа осіб, які покликаються на віросповідну приналежність до **Свідків Єгови**, однак наразі або лише почали вивчати це віровчення та є неохрещеними вісниками, або поновлюються у складі цієї релігійної організації, відвідують зібрання та вивчають Біблію, належить 5 осіб, щодо яких винесено судові вироки. Таким чином, загальна кількість судових вироків щодо осіб, пов'язаних із віровченням Свідків Єгови, становить **17**.

За результатами аналізу узагальненої таблиці встановлено такий розподіл призначених покарань у 17 обвинувальних вироків щодо Свідків Єгови, ухвалених у 2023–2025 роках, що набрали законної сили:

позбавлення волі строком на 3 роки з реальним відбуванням покарання — 16 вироків. З-поміж них 1 вирок із додатковим випробуванням на 2 роки та покладенням на обвинуваченого обов'язків за статтею 76 ККУ;

покарання у виді обмеження волі на 1 рік 6 місяців без звільнення особи від відбування покарання з випробуванням (зафіксовано в одному судовому рішенні — у справі № 167/201/24) — 1 вирок.

Отже, можна виснувати, що саме позбавлення волі строком на 3 роки є найпоширенішим видом покарання та характеризує переважний підхід судів до визначення кримінально-правових наслідків у справах за статтею 336 ККУ для послідовників віровчення Свідків Єгови.

У загальному масиві судових рішень за 57 обвинувальними вироків за статтею 336 ККУ, що набрали законної сили, кількість справ, пов'язаних із **євангельськими християнами-баптистами**, становить **4**.

Так, у справах №№ 344/12021/22 та 344/7022/22 упродовж 2023 року Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області виніс різні вироки щодо віруючих євангельських християн-баптистів. В першому випадку призначив 1 рік позбавлення волі із застосуванням статті 69 ККУ, а в другому — 3 роки позбавлення волі, звільнивши обвинуваченого від відбування покарання з випробуванням на 3 роки.

До масиву справ, порушених проти євангельських християн-баптистів, належить аналізована раніше справа № 352/856/24 щодо обвинуваченого, який набув статусу парафіянина церкви євангельських християн-баптистів після отримання бойової повістки.

Окремо в аналізованих судових рішеннях виділяється обвинувальний вирок у справі № 529/871/24, ухвалений щодо діючого священнослужителя церкви Євангельських християн-баптистів, який із 2012 року сповідує баптистську віру, здійснює функції керівника місцевої релігійної громади — Диканської церкви, що входить до складу Полтавського обласного об'єднання церков євангельських християн-баптистів. Відповідно до вироку суду обвинуваченому призначено 3 роки позбавлення волі, але на підставі статті 75 ККУ його звільнено від відбування з випробуванням на 1 рік із покладенням обов'язків пробації.

В окрему групу, сформовану за критерієм **наявності в осіб християнських переконань та прийняття ними водного хрещення**, можна виокремити справи, за якими винесено 4 обвинувальні вироки за статтею 336 ККУ.

Так, у 2023 році судами Івано-Франківської та Вінницької областей у справах № 351/1157/22 та № 148/1167/23 було винесено два однакові вироки — 3 роки позбавлення волі та звільнення від відбування покарання з випробуванням на 2 роки. Суд у Миколаївській області призначив обвинуваченому 4 роки позбавлення волі із звільненням від відбування покарання з випробуванням на 3 роки, відкинувши аргументацію особи щодо конфлікту між совістю та обов'язком брати до рук зброю та не взявши до уваги документальні підтвердження її приналежності до релігійної організації. Зазначив водночас, що доводи обвинуваченого є необґрунтованими, оскільки релігійні переконання як підстава для альтернативної служби поширюються лише на строкову службу, а не на службу за призовом під час мобілізації. У 2025 році Андрушівський районний суд Житомирської області у справі № 272/448/25 призначив обвинуваченому з цієї категорії справ 3 роки позбавлення волі.

Примітною є категорія, до якої віднесено 4 справи, в якій особи задекларували **належність до християнського православ'я** (2 справи), а також назвалися віруючими Української автокефальної православної (справа № 546/689/22) та Української православної (справа № 401/1892/24) церков. Найжорсткіше покарання — 3 роки позбавлення волі — було призначено особі, яка схарактеризувала себе як православний християнин, однак не надав доказів належності до певної релігійної організації. У решті справ суд пом'якшив вирок у 3 роки позбавлення волі, призначивши відбування покарання з випробувальним строком 1 рік 6 місяців (1 справа), звільнення від відбування покарання з випробуванням на 2 роки (1 справа) та зарахування строку попереднього ув'язнення (1 справа).

Серед осіб, **обвинувальні вироки** щодо яких **набули законної сили**, виявлено:

Адвентисти сьомого дня — 1 особа (3 роки позбавлення волі);

Буддисти («Київська Дзогчен Громада») — 1 особа (4 роки позбавлення волі);

Християни віри євангельської — 3 особи (два вироки у 3 роки позбавлення волі та 1 — 4 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з випробуванням на 2 роки з покладенням обов'язків, передбачених ст.76 ККУ);

Інші християнські **церкви**, зокрема **харизматичного типу**, — 3 особи (три вироки у 3 роки позбавлення волі, в тому числі в одній справі — зі звільненням від відбування покарання з випробуванням на 2 роки з покладенням обов'язків, передбачених ст. 76 ККУ);

Індивідуальні паціфістські переконання — 2 особи (4 роки позбавлення волі з випробуванням на 2 роки та 3 роки позбавлення волі без застосування випробування).

Проте найбільшу кількість в аналізованому масиві судових рішень становлять справи щодо осіб, які **не належать до певної релігійної організації**, однак задекларували наявність у них релігійних переконань. Таких справ було виявлено 18. У 9 випадках суд призначив покарання таким особам у виді 3 років позбавлення волі. Настання менш суворих правових наслідків у виді 3 років позбавлення волі, від відбування яких осіб було звільнено з випробуванням на 3 та 2 роки та з покладенням обов'язків, передбачених ст. 76 ККУ, винесено в 3 рішення. А в 5 випадках строк випробування зменшено до одного року. Найм'якше покарання особі у вигляді 3 років позбавлення волі з випробувальним строком 1 рік 6 місяців з аналізованої категорії винесено у 2022 році Івано-Франківським міським судом Івано-Франківської області у

справі № 344/7666/22. Суд урахував як пом'якшувальну обставину той факт, що обвинувачений на судовому засіданні задекларував власні релігійні переконання, не вказавши водночас належність до певної релігійної організації, та вимагав забезпечити право на альтернативну службу.

Таким чином, щодо обвинувальних вироків стосовно осіб, які не належать до певної релігійної організації, однак задекларували наявність у них релігійних переконань, можна зазначити, що судова практика вирізняється неоднорідністю. Суди здебільшого застосовують покарання у виді позбавлення волі строком на 3 роки (як із реальним відбуванням, так і з випробуванням), тоді як альтернативні вироки мають поодинокий характер і не формують сталої тенденції.

Окремо варто зазначити, що у своїх рішеннях суди покликаються на законодавчу неврегульованість питання щодо проходження особами, які мають релігійні переконання, альтернативної служби. Та зазначають, що наразі законодавство не передбачає заміни служби за мобілізацією альтернативною службою.

4.6. З метою всебічного аналізу та узагальнення судової практики застосування статті 336 ККУ (ухилення від призову на військову службу під час мобілізації) ДЕСС направила запити до релігійних об'єднань України, щодо яких надходили відомості стосовно притягнення їхніх віруючих до кримінальної відповідальності за ст. 336 ККУ.

Насамперед запитувалася, за наявності, інформація щодо: 1) кількості віруючих, стосовно яких розпочато кримінальні провадження за фактами ухилення від проходження військової служби з мотивів релігійних переконань; 2) кількості кримінальних проваджень, переданих до суду; 3) кількості обвинувальних і виправдувальних вироків, у тому числі таких, що набрали законної сили; 4) кількості осіб, які станом на дату надання відповіді відбувають покарання за вироками судів у зазначеній категорії справ.

Відомості, надані «Релігійним Центром Свідків Єгови в Україні»,
щодо кількості засуджених за 336 ККУ

Із 24.02.2022 станом на 02.01.2026 кількість розпочатих кримінальних проваджень за ст. 336 ККУ — **967**.

Передано до суду — 345 справ.

За ст. 336 ККУ:

Виправдувальні вироки (суди 1-ї інстанції): 3 (оскаржені прокурорами).

Обвинувальні вироки (суди 1-ї інстанції): 47.

З них залишені в силі апеляційними судами: 12.

З них залишені в силі касаційним судом: 3.

Кількість осіб, які відбувають покарання за вироком суду та перебувають під вартою, — **6**.

Відомості, надані Українською Уніонною
Конференцією Церкви Адвентистів Сьомого Дня в Україні,
щодо кількості засуджених за 336 ККУ

Із 24.02.2022 станом на 05.01.2026 розпочатих кримінальних проваджень за ст. 336 ККУ — **25**.

Кількість осіб, які відбувають покарання за вироками судів, — **1**.

Кількість осіб, до яких застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, — **1**.

Відомості, надані «Українською Церквою Християн Віри Євангельської»
щодо кількості засуджених за 336 ККУ

Станом на 30.01.2026 УЦХВС не є стороною у відповідних кримінальних провадженнях та не має доступу до матеріалів досудового розслідування або повної верифікованої статистики щодо кількості:

осіб, стосовно яких розпочато кримінальні провадження;
проваджень, переданих до суду;
обвинувальних і виправдувальних вироків, у тому числі таких, що набрали законної сили;

осіб, які відбувають покарання у зазначеній категорії справ.

УЦХВС повідомила про неможливість надати узагальнені достовірні кількісні показники у зв'язку з відсутністю централізованого обліку таких випадків у межах УЦХВС та динамічністю відповідних процесів (реєстрація нових проваджень, зміна процесуального статусу справ, набрання вирокими законної сили тощо).

Також повідомляємо, що ДЕСС звернулася також до релігійного об'єднання «Всеукраїнський Союз Церков євангельських християн-баптистів» щодо кримінального переслідування їхніх віруючих, кількості обвинувальних та виправдувальних судових вироків за ст. 336 ККУ у період з 24 лютого 2022 року по теперішній час. Однак від ВСЦ ЄХБ відповідь не надходила.

Таким чином, наведені відомості від релігійних організацій засвідчили нерівномірність динаміки кримінальних проваджень.

Щодо Свідків Єгови правоохоронна система продемонструвала найвищий показник активності. Це свідчить про те, що представники цієї конфесії найчастіше потрапляють у поле зору органів досудового розслідування через свою принципову відмову від військової служби та відсутність інструменту альтернативної служби під час війни.

Водночас співвідношення підозр та реальних термінів ув'язнення засвідчило про існування значного розриву між кількістю відкритих справ та реальною кількістю осіб, які відбувають покарання:

для Свідків Єгови: 967 проваджень — **6 осіб** у в'язниці (0,6%);

для Адвентистів: 25 проваджень — **1 особа** у в'язниці (4%).

Це вказує на те, що більшість справ перебуває на стадії досудового слідства, зокрема через наявну правову колізію між Конституцією та Законами № 1975 та № 2232 (про що йшлося раніше).

Крім того, оприявлено проблему моніторингу, обліку та ведення статистики в самих релігійних організаціях, зокрема на рівні релігійних об'єднань УЦХВС та ВСЦ ЄХБ.

5. Стосовно впровадження контрзаходів щодо виявлених втручань у здійснення права на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою зазначаємо про таке.

Відповідно до чинного законодавства та правозастосовчої практики в Україні, питання гуманізації відповідальності осіб, засуджених за статтею 336 ККУ (ухилення від призову на військову службу під час мобілізації) з релігійних міркувань, може бути вирішено шляхом використання кількох процедур — амністії та помилування.

Насамперед слід розрізнити правову природу зазначених інструментів. Амністія оголошується законом України, який ухвалюється Верховною Радою, і має

масштабний характер, оскільки стосується певних категорій осіб. Важливо зазначити, що амністія застосовується судом незалежно від того, чи визнав засуджений себе винним. Головною умовою є відповідність особи критеріям, визначеним у Законі про амністію (наприклад, наявність глибоких, щирих та послідовних релігійних переконань та непереборний тягар для совісті брати в руки та використовувати зброю).

Разом із тим згідно зі статтею 9 Закону України «Про амністію» (далі — Закон № 2591), застосування амністії не допускається, якщо обвинувачений, підсудний або засуджений проти цього заперечує. Тобто якщо особа вважає себе невинною і хоче домогтися повного виправдання (виправдувального вироку), вона може відмовитися від амністії, і розгляд справи або відбування покарання триватиме у загальному порядку.

Амністія звільняє від покарання (повністю або частково), але не скасовує самого факту вчинення злочину. Після амністії особа вважається такою, що має судимість. Строк погашення судимості починає відраховуватися з дня звільнення від відбування покарання (внаслідок амністії). Тобто, людина має прожити певний час (залежно від тяжкості статті) без вчинення нових правопорушень, щоб судимість була погашена. Таким чином, амністія — це «прощення» державою, а не визнання особи невинною. Тільки виправдувальний вирок повністю анулює юридичний факт злочину.

Крім того, якщо держава застосувала амністію щодо конкретного епізоду (наприклад, ухилення від призову у 2023 році), особу не можна знову судити за цей самий факт у майбутньому. Однак амністія не дає «імунітету» на майбутнє. Якщо після звільнення особа знову вчиняє аналогічний злочин (наприклад, повторно відмовляється від мобілізації після отримання нової повістки), це вважатиметься новим епізодом. У такому разі амністія за попередній злочин не убезпечує від нового кримінального провадження.

Отже, використання інструменту амністії призводить до повного або часткового звільнення від покарання, проте під час дії воєнного стану закони про амністію приймаються вкрай рідко. Це зумовлено, зокрема, високим суспільним запитом на справедливість та ризиками демотивації мобілізаційного ресурсу.

На відміну від амністії, помилування є винятково президентською прерогативою і здійснюється індивідуально щодо конкретної особи шляхом видання Указу Президента України. *Обов'язковою умовою для ініціювання цієї процедури зазвичай є визнання засудженим своєї провини та подання відповідного клопотання.*

Як і у випадку із амністією, помилувана Указом Президента особа вважається такою, що має судимість, до моменту її погашення або зняття. Водночас у разі використання державою інструменту помилування до осіб, засуджених за ухилення з релігійних переконань від призову на військову службу під час мобілізації, є певні винятки. У самому Указі про помилування Президент має право окремим пунктом зазначити про зняття судимості. Тільки в такому специфічному випадку особа вважається такою, що не має судимості, одразу з моменту помилування. Якщо про це в Указі не йдеться — судимість погашається у загальному порядку. Так само за новий вчинок ухилення від мобілізації з релігійних переконань особу можна притягнути до відповідальності вдруге.

Ураховуючи дані щодо наявності у місцях позбавлення волі віруючих, які належать до релігійних об'єднань Свідків Єгови та Адвентистів сьомого дня, можна виокремити декілька шляхів розв'язання цієї проблеми:

- можливе застосування спеціальної амністії. У разі наявності політичної волі Верховна Рада може передбачити норму про звільнення від покарання осіб, засуджених за ст. 336 ККУ, які довели наявність глибоких, щирих та послідовних релігійних переконань та непереборний тягар для совісті брати в руки та використовувати зброю;
- найбільш реальним механізмом є помилування Президента. У такому разі особа має подати клопотання, доповнене характеристикою релігійної громади та доказами наявності таких переконань та конфлікту із сумлінням. Вагомим аргументом для Комісії при Президенті може стати готовність засудженого виконувати суспільно корисну працю на некомбатантських посадах (наприклад, роботу, що має оборонний характер, спрямована на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури тощо) замість відбування покарання.

Разом із тим практика вказує на існування суттєвої юридичної колізії: вимога обов'язкового «визнання вини» часто є неприйнятною для «в'язнів сумління», які вважають свої дії виконанням божественних заповідей, що формально блокує стандартну процедуру помилування.

ВИСНОВКИ

Таким чином, з метою розв'язання правової колізії щодо проходження особами альтернативної служби під час правового режиму воєнного стану відповідно до Конституції та відповідно до вказівок Висновку Венеційської комісії, а також для системного вирішення питання засуджених осіб за релігійними мотивами необхідним є запровадження чіткої, прозорої та недискримінаційної процедури шляхом прийняття нового Закону України. Він має враховувати як основоположні права та свободи людини, міжнародні зобов'язання України, так і балансувати потребу держави в захисті її суверенітету та незалежності в екстремальних обставинах самооборони, під загрозою її виживання.

Система альтернативної (невійськової) служби має бути організована на засадах нагальної суспільної необхідності, соціальної справедливості та недискримінації.

Вимоги обов'язковості несення альтернативної (невійськової) служби для осіб, яким надане конституційне право на заміну виконання військового обов'язку такою службою, та невідворотності юридичної відповідальності за ухилення від неї мають неухильно дотримуватися.

Новий Закон має передбачити можливість для держави вимагати певного рівня обґрунтування дійсності переконання, зокрема релігійного. Легітимна можливість для держави перевіряти глибину, щирість та послідовність релігійних переконань є ключовим механізмом в запобіганні зловживанням особами правом на сумлінну заміну виконання військового обов'язку виконанням конституційного обов'язку без носіння та використання зброї, що є особливо важливим під час дії правового режиму воєнного стану.

З урахуванням зарубіжного досвіду і практики Європейського суду з прав людини за ст. 9 Конвенції, в новому Законі, який забезпечить конституційне право на альтернативну службу, доцільно передбачити механізм її проходження замість як мінімум двох із наявних нині восьми окремих видів військової служби — базової

військової служби та військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

У новому Законі про альтернативну службу, а також і Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу» слід передбачити гарантії несення військової незбройної служби — державної служби особливого характеру у складі Збройних Сил України та інших військових формувань на небойових посадах без носіння та застосування зброї, призначеного для осіб, чиї релігійні переконання суперечать поводженню зі зброєю.